УДК 811.112.2:821.112.2:82'0
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/104-21

Марія ЛЕВІЩЕНКО,
orcid.org/0000-0002-9678-6575
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) levishchenko1883@gmail.com

КОМПЛІМЕНТ ЯК КОМПОНЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ У ВІКТОРІАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті зроблено комплексний соціокультурний та прагмалінгвістичний аналіз компліменту як частини ситуації спілкування у вікторіанському дискурсі. Дослідження зумовлене необхідністю поглибленого вивчення мовленнєвих способів реалізації позитивної оцінки в історично, соціально та культурно маркованих комунікативних ситуаціях вікторіанського дискурсу. Особливу увагу надано взаємозв'язку мовленнєвої форми компліменту, комунікативної цілі мовця, очікуваної реакції адресата та соціокультурних особливостей, які регулювали мовленнєву поведінку комунікантів вікторіанського суспільства.

Було визначено прагматичні та соціокультурні норми функціонування компліменту як компонента ситуації спілкування у вікторіанському дискурсі. Теоретичну дослідження положень теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна, прагматичної теорії ввічливості Дж. Ліча, дослідження компліменту Дж. Голмс, а також соціопрагматичний підхід до управління міжособистісними відносинами Г. Спенсер-Оуті було взято за основу. Матеріалом дослідження було використано приклади з художніх творів вікторіанської доби

У процесі дослідження комплімент опрацьовано як позитивно-оцінний мовленнєвий акт, що поєднує локутивний, іллокутивний та перлокутивний компоненти. Встановлено, що позитивна оцінка є його базовою змістовною частиною, тоді як іллокутивна напрямленність полягає у демонстрації прихильності, схвалення або позитивного ставлення мовця до адресата чи пов'язаного з ним об'єкта. Перлокутивний потенціал компліменту реалізується у викликанні позитивної емоційної реакції, формуванні прихильності, підтриманні позитивного самосприйняття адресата та регулюванні подальшої взаємодії.

Виявлено три основні способи реалізації компліменту у вікторіанському дискурсі: прямий, непрямий та імпліцитний. Прямі компліменти характеризуються експліцитним вираженням позитивної оцінки; непрямі реалізуються за допомогою питальних та інших комунікативних конструкцій; імпліцитні передбачають реконструкцію позитивної оцінки на основі контексту та прагматичних імплікатур.

Ключові слова: *комплімент, мовленнєвий акт, прагматика, ввічливість, соціокультурна ситуація спілкування, вікторіанський дискурс, позитивна оцінка, комунікативна інтенція.*

Mariia LEVISHCHENKO,
orcid.org/0000-0002-9678-6575
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department №3
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) levishchenko1883@gmail.com

THE COMPLIMENT AS A COMPONENT OF THE SOCIOCULTURAL COMMUNICATION SITUATION IN VICTORIAN DISCOURSE

The article provides a comprehensive sociocultural and pragmalinguistic analysis of the compliment as part of a communicative situation in Victorian discourse. The study is motivated by the need for an in-depth examination of the speech ways of realizing positive evaluation in historically, socially, and culturally marked communicative situations of Victorian discourse. Particular attention is paid to the interrelation between the speech form of the compliment, the speaker's communicative goal, the expected reaction of the addressee, and the sociocultural features that regulated the speech behaviour of communicants in Victorian society.

The pragmatic and sociocultural norms governing the functioning of the compliment as a component of a communicative situation in Victorian discourse have been identified. The theoretical foundation of the study is based on the provisions of J. Austin's speech act theory, J. Leech's pragmatic theory of politeness, J. Holmes's research on compliments, as well as G. Spencer-Oatey's sociopragmatic approach to managing interpersonal relations. The research material consists of examples drawn from literary works of the Victorian era.

In the course of the study, the compliment has been treated as a positively evaluative speech act that combines locutionary, illocutionary, and perlocutionary components. It has been established that positive evaluation constitutes its basic content element, while the illocutionary force lies in demonstrating the speaker's favour, approval, or positive attitude towards the addressee or an object associated with them. The perlocutionary potential of the compliment is realized in eliciting a positive emotional reaction, fostering favour, supporting the addressee's positive self-perception, and regulating further interaction.

Three main ways of realizing the compliment in Victorian discourse have been identified: direct, indirect, and implicit. Direct compliments are characterized by the explicit expression of positive evaluation; indirect ones are realized through interrogative and other communicative constructions; implicit ones presuppose the reconstruction of positive evaluation on the basis of context and pragmatic implicatures.

Key words: *compliment, speech act, pragmatics, politeness, sociocultural communicative situation, Victorian discourse, positive evaluation, communicative intention.*

Постановка проблеми. Сучасні науково-прагматичні студії розглядають мовлення як соціально зумовлену діяльність, у якій мовна форма, комунікативна інтенція та соціокультурний контекст утворюють одну взаємопов'язану систему. Своєрідного значення в цій сфері отримують мовленнєві акти, направлені на регулювання міжособистісних відносин. Одним із таких актів є комплімент, що об'єднує позитивну оцінку, експліфікацію ставлення мовця та потенційний вплив на адресата.

Необхідно комплексно проаналізувати комплімент не лише як позитивно-оціннє висловлювання, а як компонент соціокультурної ситуації спілкування комунікантів. Особливо цікавим є вікторіанський дискурс, у якому мовленнєва поведінка значною мірою регулювалася соціальними нормами, етикетними приписами та уявленнями про належну комунікативну поведінку.

Аналіз досліджень. Теоретичною основою аналізу компліменту як мовленнєвого акту є теорія мовленнєвих актів Дж. Л. Остіна, який розмежовує локутивний, іллокутивний та перлокутивний аспекти мовленнєвої дії, що дає змогу розглядати висловлювання не лише як носія певного змісту, а і як соціальну дію, виконувану мовцем у певній ситуації спілкування (Austin, 1962).

Для дослідження прагматичної природи компліменту важливою є концепція Дж. Ліча, який пов'язує інтерпретацію висловлювання з комунікативними цілями учасників взаємодії та соціальними умовами використання мовлення комнікантами (Leech, 1983). Подальший розвиток цієї концепції було представлено та проаналізовано під дослідження ввічливісті, яка розглядається як форма комунікативного альтруїзму та як один із механізмів регулювання міжособистісної взаємодії учасників спілкування (Leech, 2014).

Безпосередньо функціонуванню компліментів присвячені праці Дж. Голмс. Дослідниця визначає компліменти як позитивно-афективні мовленнєві акти та важливий процес позитивної ввічливості, в той самий час звертаючи увагу на їхню можливість у певних ситуаціях утворювати загрозу соціальному статусу адресата (Holmes, 1995). Її дослідження базується на аналізі понад 450 обмінів компліментами та враховує соціальний рівень, гендер комунікантів, тематику компліментів і реакції на них. Отже, сучасні англомовні дослідження створюють теоретичне підґрунтя для розгляду компліменту як багатофункціонального мовленнєвого акту. Водночас функціонування компліменту саме як компонента соціокультурної ситуації спілкування у вікторіанському художньому дискурсі залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті. Проаналізувати прагматичні і соціокультурні особливості функціонування компліменту як компонента ситуації спілкування у вікторіанському дискурсі, визначити його іллокутивний та перлокутивноий потенціал, дослідити комплімент як мовленнєвий акт у структурі соціокультурної ситуації спілкування та сформувати особливості функціонування компліменту відповідно до комунікативних норм та правил вікторіанської доби.

Виклад основного матеріалу. Ситуацію спілкування має сенс розглядати та досліджувати як поєднання взаємопов'язаних чинників, що визначають умови реалізації мовленнєвої взаємодії. До таких чинників належать час і місце комунікації, фізичне та соціальне оточення, соціальні ролі та статуси комунікантів, характер їхніх взаємовідносин, тема спілкування, комунікативні цілі, а також культурні норми, що регулюють допустимі моделі та форми мовленнєвої поведінки.

Одна й та сама мовна форма може реалізовувати різні комунікативні функції залежно від ситуації. У прагматичному аналізі принциповим є врахування не лише того, що сказано, а й того, для чого це сказано, кому, за яких обставин і з яким очікуваним результатом. Такий підхід безпосередньо співвідноситься з теорією мовленнєвих актів Дж. Л. Остіна, який розглядав мовлення як форму

діяльності та розмежував локутивний, іллокутивний і перлокутивний компоненти мовленнєвої дії (Austin, 1962).

Дж. Голмс розглядає комплімент передусім як позитивно-афективний мовленнєвий акт та засіб позитивної ввічливості (Holmes, 1988). В той самий час дослідниця наголошує на тому, що комплімент може бути пов'язаний не лише з позитивним ефектом, а й із потенційною загрозою для соціальної ролі адресата. Отже, прагматичний ефект компліменту не є автоматично позитивним: він залежить від комунікативної ситуації, соціальних відносин і способу інтерпретації висловлювання адресатом.

Комплімент також доцільно розглядати в ширшому контексті теорії ввічливості та соціальної взаємодії. Дослідник Р. Дж. Уотс наголошує на ситуативному й контекстуальному характері ввічливої поведінки, підкреслюючи, що її мовна реалізація залежить від конкретних соціальних норм, взаємин між учасниками комунікації та очікувань, сформованих у певній культурі (Watts, 2003). Такий підхід є особливо важливим для аналізу компліменту у вікторіанському дискурсі, оскільки позитивна оцінка в цей період функціонувала не лише як засіб вираження схвалення, а й як стратегія підтримання соціальної дистанції, демонстрації поваги, встановлення або зміцнення міжособистісних зв'язків. Інтерпретація компліменту має враховувати не тільки його формально-мовні характеристики, а й комунікативну ситуацію, соціальні ролі адресанта й адресата та культурно зумовлені уявлення про належну поведінку, що дозволяє розглядати вікторіанський комплімент як прагматично маркований засіб реалізації ввічливості.

З позицій теорії мовленнєвих актів комплімент реалізується як іллокутивна дія, тобто як дія, яку мовець здійснює самим фактом висловлення. Якщо мовець говорить: *"He was a wonderful man, that uncle of yours, though," remarked the landlord, shaking his head"* (Dickens, 1837: 524], то на локутивному рівні повідомляється позитивна характеристика певної особи, тоді як на іллокутивному рівні мовець висловлює позитивне ставлення до цієї особи та водночас демонструє прихильність до адресата, з яким вона пов'язана.

Подібна багаторівнева організація може бути характерною і для висловлювання: *"I'm delighted to hear it," said Mr. Pickwick, rubbing his hands. "I like to see sturdy patriotism, on whatever side it is called forth - and so it's a spirited contest?"* (Dickens, 1837: 117). Тут дієслово like безпосередньо експлікує позитивне ставлення мовця. Однак функція висловлювання виходить за межі простої констатації симпатії: мовець підтримує співрозмовника та демонструє схвалення його позиції.

Отже, іллокутивна сила компліменту полягає не просто в повідомленні адресату про наявність певної позитивної ознаки, а у вираженні позитивного ставлення мовця до адресата або об'єкта, пов'язаного з ним. Це дозволяє розглядати комплімент у термінах прагматичної моделі, де: позитивна оцінка, позитивне ставлення мовця, комунікативний вплив, соціальний ефект. Така модель узгоджується з підходом Дж. Ліча, який розглядає ввічливість як комунікативно орієнтовану діяльність, спрямовану на регулювання взаємодії між мовцем і адресатом під час спілкування (Leech, 2014).

У вікторіанському дискурсі значну групу складають прямі компліменти, у яких об'єкт позитивної оцінки та оцінний компонент завжди виражені експліцитно. Наприклад: *"A most engaging little Beauty!" said Steerforth, taking my arm. "Well! It's a quaint place, and they are quaint company, and it's quite a new sensation to mix with them"* (Dickens, 1850: 241).

Лексема *beauty* прямо номінує позитивно оцінювану якість, а прикметник *engaging* посилює позитивну характеристику. Комплімент спрямований на зовнішність адресата, проте його комунікативний ефект є набагато ширшим: позитивна оцінка створює атмосферу прихильності та сприяє встановленню міжособистісного контакту.

Завуальованність компліменту є надзвичайно важливою складовою для аналізу вікторіанської комунікації, оскільки соціальна норма стриманості передбачала уникнення надмірно прямого самовираження. Саме тому позитивне ставлення могло реалізовуватися через запитання, натяк, непряму характеристику або ситуативно зумовлену репліку. Таке розуміння непрямості відповідає прагматичному підходу Дж. Ліча, який розглядає інтерпретацію непрямих висловлювань як результат взаємодії мовної форми, комунікативної мети та прагматичного висновування (Leech, 2014).

Ще складнішими для інтерпретації є імпліцитні компліменти, у яких позитивна оцінка не виражена безпосередньо, а відновлюється адресатом на основі контексту. *"I must thank you, Jasper, for the pleasure with which I have heard you to-day. Beautiful! Delightful! You could not have so outdone yourself, I hope, without being wonderfully well."* (Dickens, 1870: 121).

Позитивна характеристика діяльності адресата реалізується через лексеми *beautiful, delightful,*

wonderfully well та конструкцію *outdone yourself*. Отже, позитивно оцінюється не лише конкретне виконання, а й майстерність самого адресата. Якщо іллокутивний аспект компліменту тісно пов'язаний із наміром мовця виразити позитивне ставлення, то перлокутивний аспект стосується потенційного впливу цього висловлювання на адресата.

Успішна реалізація компліменту може викликати задоволення, позитивну емоційну реакцію, підвищення самооцінки, формування прихильності до мовця або готовність продовжувати взаємодію. "*How beautiful you are! You are more beautiful in anger than in repose. I don't ask you for your love; give me yourself and your hatred; give me yourself and that pretty rage; give me yourself and that enchanting scorn, it will be enough for me*." (Dickens, 1870: 159).

Позитивна оцінка зовнішності *beautiful, pretty, enchanting* поєднується з емоційно насиченою комунікативною ситуацією спіскування. Комплімент тут має виразний перлокутивний потенціал: він спрямований на емоційний вплив на адресата та на зміну характеру його поведінки.

Водночас комплімент не гарантує позитивного перлокутивного ефекту в процесі його вислевлення:

"Beautiful! Quite celestial!"

"It often sounds to me quite devilish. I am so weary of it. The echoes of my own voice among the arches seem to mock me with my daily drudging round." (Dickens, 1870: 159).

Адресат не приймає позитивної оцінки та реагує на неї негативно. Це дозволяє стверджувати, що іллокутивна сила компліменту та його перлокутивний ефект не є тотожними. Можемо зазначити, щомовець може мати намір похвалити адресата, однак фактичний ефект висловлювання визначається інтерпретацією адресата, його психологічним станом, контекстом та взаємними очікуваннями комунікантів.

Одним із найважливіших результатів аналізу є те, що комплімент у вікторіанському дискурсі не обмежувався вираженням тільки позитивної оцінки. Він виконував функцію соціального регулятора, тобто був засобом організації та координації взаємодії комунікантів. Такий підхід відповідає концепції управління міжособистісними відносинами Г. Спенсер-Оуті, відповідно до якої мовленнєва поведінка може бути спрямована на підтримання або виправлення соціальних відносин між учасниками комунікації (Spencer-Oatey, 2008).

Прагматичний потенціал компліменту безпосередньо пов'язаний із ввічливістю. Дж. Голмс визначає комплімент як один із характерних засобів позитивної ввічливості, оскільки він демонструє схвалення та позитивне ставлення до адресата (Holmes, 1988). Водночас комплімент може створювати прагматичну неоднозначність. Надмірна або неочікувана похвала здатна викликати збентеження, невдоволеня, недовіру або навіть сприйматися як лестощі. У вікторіанському дискурсі це особливо важливо, оскільки соціальна поведінка передбачала демонстративну стриманість під час спілкування, тому значення мав не лише сам факт здійснення компліменту, а й реакція на нього: *"They are very like their mamma, Sir," said Mr. Pott, majestically. "Oh, you naughty man," exclaimed Mrs. Leo Hunter, playfully tapping the editor's arm with her fan.* (Dickens, 1837: 151). Відповідь *Oh, you naughty man* формально є заперечно-жартівливою у цьому прикладі, але прагматично демонструє прийняття позитивної оцінки.

Отже, комплімент і реакція на нього становлять єдину прагматичну сукупність та послідовність, у якій значення кожної репліки має пряму залежність від попереднього та наступного комунікативного ходу. Особливість вікторіанського компліменту полягає в тому, що його використання визначалося не лише особистими намірами мовця, а й соціальними очікуваннями та нормами прийнятими в тогочасному суспільстві .

У цьому контексті важливо враховувати багато факторів: соціальний статус комунікантів; ступінь їхньої знайомості; характер взаємовідносин; гендер комунікантів; комунікативну ситуацію; ступінь формальності; тему розмови; очікувану реакцію адресата. Дж. Голмс, аналізуючи компліменти, також звертає увагу на взаємозв'язок між компліментами, соціальним статусом учасників та їхніми соціальними ролями (Holmes, 1988). Для вікторіанського дискурсу це особливо суттєво, оскільки соціальна ієрархія була одним із важливих чинників організації повсякденного спілкування. Тому одна й та сама позитивна оцінка могла мати різне прагматичне значення залежно від того, хто є її адресантом і адресатом.

Таким чином, комплімент необхідно аналізувати не ізольовано, а як компонент цілісної соціокультурної ситуації, у межах якої він набуває конкретного прагматичного значення.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави дивитися на комплімент у вікторіанському дискурсі як на складний прагматичний феномен, що функціонує одночасно на мовному, психологічному та соціальному рівнях.

Комплімент є позитивно-оцінним мовленнєвим актом, іллокутивна спрямованість якого поля-

гає у вираженні позитивного ставлення мовця до адресата, його якостей, діяльності, зовнішності або пов'язаного з ним об'єкта. Водночас його комунікативний потенціал не обмежується позитивною оцінкою.

Перлокутивний потенціал компліменту полягає у можливості викликати позитивну емоційну реакцію, задоволення, прихильність, підвищення самооцінки адресата або готовність до певної поведінки. Водночас аналіз матеріалу засвідчує, що позитивний перлокутивний ефект не є гарантованим: один і той самий комплімент може бути інтерпретований адресатом як позитивний, нейтральний, небажаний або навіть негативний вплив.

Отже, комплімент у вікторіанському дискурсі не є периферійним елементом мовленнєвої поведінки. Він виступає важливим компонентом соціокультурної ситуації спілкування та одним із механізмів реалізації ввічливості, регулювання міжособистісних відносин і досягнення комунікативних цілей. Його прагматична інтерпретація можлива лише з урахуванням взаємодії мовної форми, комунікативної інтенції, соціального статусу учасників, характеру їхніх відносин та культурних норм відповідної історичної епохи.

Перспективу подальшого дослідження становить встановлення кореляції між типом компліменту, соціальним статусом і гендерною роллю комунікантів, а також визначення специфіки реакцій на компліменти у різних типах вікторіанських комунікативних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press, 1962. 166 p.
2. Dickens Ch. The Personal History of David Copperfield. London: Bradbury & Evans, 1850. 624 p.
3. Dickens, Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. London: Chapman and Hall, 1837. 609 p.
4. Dickens Ch. The Mystery of Edwin Drood. London : Chapman and Hall, 1870. 190 p.
5. Holmes J. Paying Compliments: A Sex-Preferential Politeness Strategy. *Journal of Pragmatics.* 1988. Vol. 12, No. 4. P. 445–465.
6. Holmes J. What a Lovely Tie! Compliments and Positive Politeness Strategies. *Women, Men and Politeness.* London: Longman, 1995. P. 115–153.
7. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 250 p.
8. Leech G. N. The Pragmatics of Politeness. Oxford : Oxford University Press, 2014. 368 p.
9. Spencer-Oatey H. Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory. 2nd ed. London : Continuum, 2008. 384 p.
10. Watts R. J. Politeness. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 306 p.

REFERENCES

1. Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words. Oxford : Clarendon Press, 166 p
2. Dickens, Ch. (1850). The Personal History of David Copperfield. London: Bradbury & Evans, 624 p.
3. Dickens, Ch. (1837) The Posthumous Papers of the Pickwick Club. London: Chapman and Hall, 609 p.
4. Dickens, Ch. (1870). The Mystery of Edwin Drood. London: Chapman and Hall, 190 p.
5. Holmes, J. (1988). Paying Compliments: A Sex-Preferential Politeness Strategy. *Journal of Pragmatics.* Vol. 12, No. 4, p. 445–465.
6. Holmes, J. (1988). What a Lovely Tie! Compliments and Positive Politeness Strategies. *Women, Men and Politeness.* London : Longman, p. 115–153.
7. Leech, G. N. (1983). Principles of Pragmatics. London : Longman, 250 p.
8. Leech, G. N. (2014). The Pragmatics of Politeness. Oxford : Oxford University Press, 368 p.
9. Spencer-Oatey, H. (2008). Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory. 2nd ed. London : Continuum, 384 p.
10. Watts, R. J. (2003). Politeness. Cambridge : Cambridge University Press, 306 p.

Дата першого надходження статті до видання: 15.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)